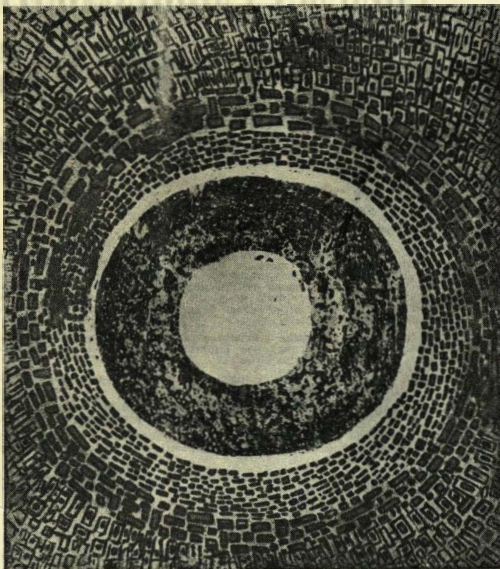

10-7468 8011 W
s l o b o d a n
m i c k o v i ć

T R I

L I T E R A R N O
I S T O R I J S K A
T R E N U T K A
U P O S L E R A T N O J
M A K E D O N S K O J
L I T E R A T U R I

M I O D R A G N A G O R N I pogled kroz otvoreno Kube, skvatinta

Pored svih pravljenih, ili samo mogućih podela u makedonskoj literaturi — provlači se i ona nedovoljno objašnjena i veoma nejasna podela na generacije. Postoji tu neka zabluda u metodi kojom se objašnjavaju i osvetljavaju sve komplikovanosti oko diferenciranja generacijske podela u literaturi kao samostalne i potvrđene pojave u kompleksu svih ostalih literarnih klasifikacija. Ta podela se pravi a u stvari ona a priori postoji kao prirodni fenomen dovoljno aksiomno i dokazano da bi se svi razgovori oko njenog ponovnog dokazivanja pokazali izlišnim. Postoji međutim i nekoliko autonomnih zabluda ili zabuna oko tumačenja generacijskih pripadnosti, prvenstveno u njihovom preudiciranju na nekoliko planova na kojima se one ne mogu odraziti, jer te pripadnosti spadaju u domen koji je veoma sporadičan kad je reč o literaturi. Pre svega, tu je jedna i stara i sadašnja zabluda po kojoj se dolazak generacija bez rezerve mora prihvatiti i tumačiti kao prirodna pozitivna gradacija estetskih vrednosti makedonske literature. Onda svakako postoji i tobožnja dijalektika koja veruje da je progres neminovni plod vremena. Nije potrebno da se polemise sa ovakvim kvaziopitimičkim gledanjem na stvari, a ipak: rast makedonske literature nije ostvarilo vreme (Period od jedva dvadeset godina — pa šta je to za istinski rast jedne literature u kome se mora podrazumevati i stvaranje literarne tradicije?); dakle, nije vreme bilo

presudan faktor, već dinamika duha i misli — odjednom usplamteli i oslobođeni u prostoru sa najzahalnijim uslovima za njihovo razvijanje. Uostalom, makedonsku literaturu i danas obogaćuju istinskim vrednostima i pripadnici najstarije književne generacije. Druga, odnosno treća zabluda o generacijama je mišljenje da njih isključivo i najsuverenije diferenciraju literarni estetska obeležja, slični ili približni unutrašnji svetovi, približno ujednačeni nivoi artificialnosti i stvaralačke zrelosti. Jasno je da je to moguće, mada je u ovom trenutku sasvim izlišno (iako bi to možda trebalo učiniti) da se literarni stvaraoци izdvoje u jednu gradaciju koliko god ličnu ali estetski i istinski literarnu. U jednom takvom vrednovanju po umetničkoj snazi našli bi se jedan pored drugog, na raznim nivoima, pisci iz različitih generacija. Četvrta zabluda bilo bi ono šematsko i nekritično, tako često pravljeno svrstavanje svih mladih u tabor „modernista“ i svih, ili većine starijih u tabor „realista“. To je veoma apsurdna šema naročito kad se poznaje suštinska struktura dela u makedonskoj literaturi. Peta zabluda (ili zabuna) je to da se veći konflikt između „mladih“ i „starih“ ocenjuje kao dijalektički sudar između stare i nove estetike i etike. Ta konfrontacija je svakako postojala, a postoji i danas, ali ne toliko na idejnom ili estetskom planu koliko na uredničkom, foteljaškom (malo) gradanskom.

U svakom slučaju, pitanje nekakve generacijske podela u makedonskoj literaturi je sasvim minorno ako se postavlja kao predmet nekakvih razjašnjavanja koja su sama sebi cilj ili sa ograničenim pretenzijama. Ipak, to pitanje ima svoju drugu stranu koja ga čini plemenitim i zahvalnim za ispitivanje. Radi se o istorijskom, literarno-istorijskom, značaju i uslovljenosti te podela. Zato je i bilo potrebno da se generacijska podela (ovo sasvim slučajno liči na termin) oslobodi od svih imputiranih postulata što omogućuje da se sve de na pravu meru i da se kroz nju sagledaju bitni čvorovi, krajevi i počeci puta makedonske literature.

Generacijska podela je veoma formalistička, nedovoljno objašnjena literaturna kategorizacija u kojoj je veoma teško odrediti koheziju strukturu onoga što spaja i kriterijume prema kojima se ona pravi. Ali, kad bi se odbacile sve reperkusije zabluda te podela, ipak ostaje ona fundamentalnija i konstruktivna izvornost generacija, ne kao neka podela, amorfna i nedovoljno objašnjena, već kao podela trajanja makedonske literature na tri lucidna i bogata trenutka. Podudarnost među stvaraoциma koji se u literaturi javljaju istovremeno, afiniteti prema sličnim senzibilitetima, jednako kultivisan odnos prema motivu — sve to dozvoljava da se govori o nečemu što povezuje. Međutim, bilo bi sasvim pogrešno da se ta snaga povezivanja kod literarnih stvaralaca shvati kao svestran napor, kao namerno povezivanje. Stvaraoци veoma malo osećaju svoju generaciju kao priliku, kao okvir lične kreacije. Generacija se formira spolja — preko svih spoljašnjih okolnosti, u zavijanjima sveukupnog, kompleksnog vremena. Njeni obruci su nacionalna situacija, politička i idejna stanja, socijalni položaj, ekonomska previranja, moralne dileme čoveka tog vremena, društveni razvoj, ljudski problemi reflektirani u jednom psihološkom i mentalnom stanju. To su u stvari sve one odredbe i nagoveštaji kroz čije se otpore, kroz čije se nadraštavanje i oblikovanje razgraničava i stvara kreativna ličnost. Svakako da je trag jedne generacije — koja prolazi i stvarajući kroz svoje vreme poseduje i svoje specifičnosti, svoju posebnu boju i vidljivost — toliko raznovidan i kod pojedinih autora toliko ličan, kakva i mora da bude literatura, da je veoma teško samo u njoj pronalaziti istinska podudaranja među pojedinim piscima svake generacije. Istoričnost te pojave svakako je najvidljiviji i najrelevantniji presek kroz koji se sagledava zajedničko kod generacija. Zato, mestimično ih identifikujući, na momente ih apstrahujući, ponekad tražeći nerečene stvari, sve tri makedonske generacije možemo sagledati kao tri istorijska, literarno-istorijska trenutka u posleratnoj makedonskoj literaturi.

U onom trenutku kad se pojavljuju prva dela makedonske literature, u ratnoj nacionalnoj situaciji, u Makedoniji počinje jedno sasvim novo sagledavanje života, sasvim novo doživljavanje svega onoga što je Makedonija prošla kroz vekove svoje mračne istorije. I baš tada, u vihoru revolucionarne oružane borbe, klijaju koreni jednog početništva koje samo po sebi nosi krvavu zrelost i ozbiljnost. Od tog trenutka, na fatalnoj prekretnici koja je mogla da odstrani sve istinske literarne zahvate, makedonska pisana reč kreće jednim mogućim, jedinim istinskim putem, koji je još pre rata započeo Kočo

Racin: polazi za ljudskom sudbinom, za ljudskim problemima.

I tu je centralni čvor kroz koji mogu da se sagledaju i cene otkrivanja i doprinosi sva tri trenutka makedonske literature — čovek u literaturi.

U prvom trenutku posleratne makedonske literature uočava se kao atmosfera i mizanscen ono snažno vreme nacionalnog duha, ona opijenost slobodom, onaj uzbućeni i neočekivani preokret u makedonskoj sudbini. Makedonac, čovek-heroj, mučenik i borac, srećnik, svemoćnik, postaje žiža novog, burnog vremena, nove literature. Ta literatura sadrži mračne uspomene o prošlosti, kompleksirane i nevesele, ali izobilno obojene vaskrsavanjem istorije kao predodređenog početka nove nacionalne situacije. Ta literatura sadrži sveže rane sadašnjosti i duboku veru u budućnost. Protivno svim očekivanjima, na bazi nekih analogija, to vreme nije uspeo da stvori literaturu koja bi bila prekretnica, koja bi bila zaokružen opus, gotovo mitološki kompleks, kako je to bilo posle oktobarske revolucije u Rusiji, kako je to bilo u jugoslovenskoj literaturi, na srpskohrvatskom području najvidljivije. Oružana borba postaje, kao tema makedonske literature, suštinski bezlična, nedovoljno oformljena epopeja herojstva i nacionalnog oslobođenja. Ta izneverenost je ostala prisutna, uostalom, u razviku čitave makedonske literature, taj zakasneli refleks, to nevesto snalaženje u lavirintima sopstven savremenosti, u stvari nesavladiva potreba za istorijskom i filozofskom distancom iz koje bi bilo moguće objašnjavati i sagledavati prošlo vreme. U počecima te prve generacije primećuje se prolaženje pored čoveka, gledanje na njega spolja, kao na zatvoreno, neobjašnjivo učesnika u događajima. Čovek je više šema, manje istorijski čovek. To je, verovatno, rezultat neke zabune, nije pronađena prava veza između jedinice i događaja, kretanja u društvu. Oni se sagledavaju nekako natprirodno, nekako otuđeno od prave prirode čoveka, kao zakoni koji u vreme revolucije a priori, koji neminovno, otuđeno stupaju na snagu. Čovek jeste predmet literature, ali ona u to vreme, zbog jedne opštije društveno-psihološke situacije, ne uspeva da ga popne na njegov lični herojski pijedestal. Čovek je izgubljen u događajima koji kao da dolaze s njegovim proračunatim učesćem šrafića u velikom mehanizmu istorije.

Ali taj žar Revolucije počinje da se razlaže na suptilnije i različitije elemente koji ulaze u vreme novostvorene i novootkrivene regione života. Revolucija počinje da obelodanjuje sve svoje dalje tokove i recidive, ostajući u središtu literature kao tematski i životni fenomen. Ali u središtu Revolucije, učvršćen tamo njenim humanizmom koji je sve više rastao, opet je stajao čovek, ali u dominantnijem položaju. U tom trenutku dolazi vreme kad i najveća društvena briga, i najistinskiji centar događaja nije bezlični, šematizovani čovek-heroj, nego čovek sa svojom komplikovanom unutrašnjošću s masom svojih reagensa i aktiviteta prema spolnjem svetu. I čovek se u to vreme, počev od kraja pedesetih godina, oslobađa bezlične maske uopštenosti, tipiziranosti koja vodi poreklo od ljudskog kolektiva. Čovek je prokrstaren i izmikroskopiran u tom novom trenutku literature u Makedoniji kao nova vrednost života, revolucije, svih novih promena koje su se dešavale u njenom posleratnom putu. To se ne događa samo u literaturi

već i u čitavoj društvenoj usmenosti uopšte. Radni čovek preko granica otuđivanja svog rada ulazi u krug u kome je gospodar svoga rada. Društvo počinje obračune sa nekim političkim, idejnim i nacionalnim zabludama. To je trenutak koji literaturi donosi drugu generaciju. Ima tu i izvesne uzajamnosti: i ona donosi taj trenutak. Svakako da i stariji pisci, čuvši odjeko zvezda svog vremena, kucanje srca svoga stvaralacki impuls. Taj napor da se shvati i razotkrije čovek blesnuo je prvo u intimno zanesenoj lirici, u razotkrivanju svoje ličnosti da bi se izrekle i otkrile druge, što je impliciralo seciranje moralne sudbine čoveka i u prozi koja detaljistički, uporno i radoznalo roni po čovekovoj svakodnevnosti duši.

Ovde se, u ovom trenutku, literatura vremenski približava svom vremenu, unoseći u društvenu nadgrađnju jedan pouzdan psihološki ogled i nastojeći da oстане na razini psihološke i moralne situacije svog istinskog čoveka, savremenika.

Međutim, put očovečenja ljudskih institucija, društva kao celine, ulazi u nove vode u trenutku svog kompleksnog i komplikovanog probijanja kroz mrežu raznih lažnih raskrsnica, dvomljenja i lutanja. Počinje da se traži čovekovo dokazivanje, da se zahteva ceo čovek, nov, tek stvoren, u svojoj svojoj povezanosti sa najnovijim vremenom. Počinje da se stvara i pronalazi kroz čoveka, kao kroz beskompromisan i nepokolebljiv stub političevnosti. Tu negde, u tom trenutku posle pete decenije ovog veka, literatura postaje širom otvorena za sve druge literature. Škola Majakovskog i Jesenjina gotovo je već zaboravljena. Otkriva se Lorca, dolaze Pasternak, Eliot, istočna poezija. Odjednom se u središtu preokupacija nalazi magija mita. Traga se za poreklo čoveka da bi se do kraja oformila njegova sadašnjica. Traži se čovekov odnos prema svetu, prema pejzažu, prema fortunama i prostoru. Ta kompleksnija potreba javila se onog trenutka kad je čovek objašnjen i otkriven kao jedinka. Fantazmagorija njegovog postojanja, sve rečeno i pronađeno u dotadašnjoj literaturi, postaje mizanscen u kome se i dalje traži čovek, ali kompleksnije i detaljnije. Već pronađeni i objašnjeni čovek ponovo se objašnjava u kontekstualnom sudaru, sve što se može pretpostaviti o ljudskom postojanju zasniva se i objašnjava kroz odnos čoveka i sveta. To je trenutak naše literature u kom se javila treća generacija makedonskih pisaca, trenutak koji je već bio iniciran literaturom i koji postaje sadašnjost gotovo svih makedonskih pisaca.

Kroz jedno ovako antropološko sagledavanje literarnih trenutaka, jasno je, previdaju se sve komponente i rezultante pokreta u makedonskoj literaturi. Međutim, u toj svetlosti, istorijsko-literarnoj, sagledavaju se konture i zahvati pojedinih generacija mnogog suštinskije nego kroz formalne ili čistost estetske aspekte literature. Treba reći još nešto: u ovom trenutku naslućuje se neki novi, neki sondičniji, spektakularniji postupak u dosta novih, tek najavljenih ili započelih dela makedonske literature. To se naslućuje bez dolaska neke nove generacije. Znači li to da makedonski pisci, svi oni koji su se dosad afirmisali i oni koji pojedinačno dolaze, stvaraju još jedan, novi trenutak makedonske literature?

Preveo s makedonskog:
Milorad PREDOJEVIĆ